

FERİDÜDDİN MES'ÜD

(فرید الدین مسعود)

Ferîdüddîn Mes'ûd b. Süleymân
b. Şuayb el-Çiştî el-Ecûdehenî
(ö. 664/1265)

Hindistanlı Çiştî şeyhi.

571'de (1175) Mültan yakınındaki Keht-vâl'de doğdu. Hz. Ömer soyundan geldiğini ileri süren bir ailenin çocuğudur. Kâbil'in yönetici ailelerinden birine mensup olan büyük babası Oğuz istilâsı üzerine Hindistan'a göç etmişti. Daha çocukluğunda annesinin etkisiyle tasavvufî hayata yönelen Ferîdüddîn Mes'ûd, öğrenimini Mültan'da Mevlânâ Minhâcüd-dîn-i Tirmizî Medresesi'nde tamamladı. Burada Çiştîye tarikatının kurucusu Mu-înüddin Hasan el-Çiştî'nin halifesi Kut-büddin Bahtiyâr ile tanıştı ve onun vasiyetiyle Çiştîye tarikatına girdi. Riyâzet ve ibadette dönemindeki bütün sūfîleri geçti. Uchch'ta başını bir kuyunun içine sarkıtarak baş aşağı namaz kılan (salât-ı ma'kûs) Ferîdüddin, Şeyh Çiştî'den de mânen istifade etti. Yirmi yıla yakın Hisâr idarî bölgesindeki Hânsî'de yaşadı. Daha sonra gittiği Ecûdehen'de (Adjodhan; bugün Pâk Pattan) ünü etrafa yayıldı. 5 Muharrem 664'te (17 Ekim 1265) burada vefat etti. Türbesi 700 yıldan bu yana Hindistan halkının en kutsal yerlerinden biri sayılmış, Hindûlar, müslümanlar ve Sihler kendisine aynı derecede saygı göstermişlerdir. Timur ve Ekber Şah gibi birçok hükümdar Ferîdüddin Mes'ûd'un mezarını ziyaret etmiştir.

Genc-i Şeker lakabıyla anılan Ferîdüddin Mes'ûd'un soyundan gelen birçok sūfî Hindistan'da önemli tasavvuf merkezleri kurmuştur. Çiştîye silsilesine Hintli bir çehre kazandıran Cemâleddîn-i Hânsî, Nizâmeddîn-i Dihlevî ve Alâeddîn-i Sâbir gibi yüksek seviyede müridler yetiştiren Ferîdüddin Mes'ûd, halk ile yakın ilişkiler kurmak suretiyle o döneme kadar dar bir çevresi olan Çiştîye tarikatını yaygın ve güçlü hale getirmiş, Pencap'taki birçok Hindû kabilenin müslüman olmasına vesile olmuştur. Onun görüşlerinin etkisi, Sihler'in kutsal kitabı Guru Granth'ta göze çaracak bir şekilde görülebilir ve sözleri saygı ile anılır.

Tefsir, kıraat ve fıkıh bilgisi yanında Arapça'nın grameri konusunda da âlim bir kişi olan Ferîdüddin, tasavvuf klasiklerinden 'Avârifü'l-ma'ârif'i döneminin ders programı içine almış, öğrencilerine

okutmuş ve bir özetini hazırlamıştır. Hindû, müslüman, köylü ve şehirlilerden oluşan her sınıftan insan onu görmeye geldiği için dergâhı bütün sosyal tabakaların gerçek bir fikir alışveriş merkezi haline gelmiştir. Ferîdüddin, dinî terimlerin Pencâbî dilinde yapılmasını tavsiye etmek suretiyle Pencap'taki mahalî lehçelerin gelişmesine de yardım etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emîr Hasan Siczî, *Fevâ'idü'l-fu'âd*, Leknev 1302; Hamîd Kalender, *Hayrû'l-mecâlis* (nşr. K. A. Nizami), Aligarh 1959; *Siyerü'l-evliyâ*, Delhi 1302; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 21; M. Bihâmed Hânî, *Târîh-i Muhammedî*, British Museum Library, Or., nr. 137, vr. 144^a-146^a; Seyyid M. Hüseyinî, *Cevâmi'u'l-kelîm*, Kanpûr 1336, s. 151 vd., 230-231; Hâmîd b. Fazlullah Dervîş Cemâlî, *Siyerü'l-ârifîn*, Delhi 1311, s. 31-59; Abdülhak Dihlevî, *Ahbarü'l-aşyâr*, Delhi 1309, s. 51-59; Muhammed Gavsî Şettârî, *Gülzâr-ı Ebrâr*, Asiatic Society of Bengal Museum, nr. 259, I, vr. 13^a-b; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Â'in-i Ekberî* (nşr. Sir Seyyid), Delhi 1855, II, 208; Firişte, *Târîh*, Nawal Kishore 1865, II, 383-391; Ali Asgar Çiştî, *Cevâhir-i Ferîdî*, Lahor 1301; Allahdiyâ Çiştî, *Siyerü'l-açkâb*, Nawal Kishore 1881, s. 161-177; Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, Nawal Kishore 1900, s. 96-97; Sücân Rey Bendârî, *Hulâsâtü't-tevârîh*, Delhi 1918, s. 33, 35, 61-63; M. Bulak Çiştî, *Ravza-i Açkâb*, Delhi, ts. (Muhibb-i Hind Press), s. 58-61; M. Ekrem Beresvî, *İktibâsü'l-envâr*, Lahor 1895, s. 160-175; Kâdî Şîr Muhammed, *Risâle-i Ferîdiyye-i Bihîştîyye*, Lahor 1300; Gulâm Ser-ver Lâhûrî, *Hâzinetü'l-aşfiyâ*, Leknev 1872, I, 287-305; Pîr M. Hüseyin, *Veşkâi-i Hazret-i Bâbâ Ferîd Genc-i Şeker*, Lahor 1312; Abdülhak, *The Sufis Work in the Early Development of the Urdu Language*, Delhi 1939, s. 5-7; K. A. Nizami, *The Life and Times of Shaikh Faridu'd-Din Ganji-i Shakar*, Aligarh 1955, s. 118-120; a.mlf., "Farîd al-Dîn Mas'ûd Gandj-i-Shakar", *El²* (İng.), II, 796-797; M. A. Chaugh Hataî, *Pakpattan and Baba Farid Ganji-i Shakar*, Lahore 1968; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 346-348; Zuhûr el-Hasan Şârib, *Humhâne-i Taşavvuf*, Lahor 1988, s. 69-89; Munshi Mahan Lal, "A Brief Account of Masud, Known by the Name of Farid Shakarganc or Shakarbar", *JASB*, V (1836), s. 635-638.

K. A. NIZAMI

FERİGÜNİLER

(آل فریغون)

**Bugünkü Afganistan'ın
kuzeyinde yer alan Cûzcân'da
892-1010 yılları arasında hüküm süren
İran asıllı bir hânedan.**

Hânedanın adını efsanevî İran hükümdarı Ferîdun'dan (Efrîdun) aldığı söylenenler bulunduğu gibi Hârizm'de hüküm süren Ferîğ (Efrîğ) adlı bir hükümdarı

ismiyle ilgili olduğunu ileri sürenler de vardır. Coğrafyacı Makdisî, Kuzey Cûzcân'da Ribât-ı Efrîğ adlı bir yerden bahseder ki burası muhtemelen Ferîğün tarafından kurulmuştur. İbn Hurdâzbih Cûzcân hâkiminden Gûzgân-hudât, Taberî ise Cûzcân b. Cûzcân veya el-Cûzcânî diye bahseder. *Hudûdü'l-âlem*'de X. yüzyılda Cûzcân'da Efrîdun'un torunlarından birinin hüküm sürdüğü kaydedilir.

Nerşahî'nin ifadesinden, hânedanın ilk hükümdarı Ahmed b. Ferîgün'un Sâmânî emîri İsmâil b. Ahmed ile aynı seviyede bir hükümdar olduğu anlaşılmaktadır. Saffârîler'den Amr b. Leys'e (879-902) tâbi olan Ahmed b. Ferîgün'dan sonra yerine oğlu Ebû'l-Hâris Muhammed geçti. Ebû'l-Hâris kızını Sâmânî Hükümdarı Nûh b. Mansûr ile evlendirecek onunla akrabalık kurdu. Müellifi meçhul en eski Farsça genel coğrafya kitabı olan *Hudûdü'l-âlem* de 372'de (982-83) Ebû'l-Hâris Muhammed'e ithaf edilmiştir. Ebû'l-Hâris'in oğlu ve halefi Ebû'l-Hâris Ahmed'in 380 (990) yılında Sâmânîler tarafından âsi kumandan Fâiku'l-Hassa üzerine gönderilmesinden onun bu sırada Sâmânîler'e tâbi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Fâiku'l-Hassa Ahmed'i Türk ve Araplar'dan oluşan 500 kişilik bir süvari birliğiyle bozguna uğrattı. Nûh b. Mansûr, Horasan'da kendisine karşı ayaklananları cezalandırmak üzere çıktığı seferde Cûzcân'a uğradı ve Ebû'l-Hâris'in Herat'ta kendilerine katılmasını emretti (383/993). Bir süre sonra Gazneli Mahmud Ebû'l-Hâris'in kızıyla, Ebû'l-Hâris'in oğlu Ebû Nasr Muhammed de Mahmud'un kız kardeşiyle evlendi. Böylece Gazneliler'le Ferîgünîler arasındaki dostluk ve iş birliği daha da güçlendi. Ebû'l-Hâris Ahmed, Sebûk Tegin'in ölümü üzerine (387/997) oğullarından İsmâil ve Mahmud arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesinde aracılık etti. Mahmud İsmâil'i yenip tahtı ele geçirdiği vakit (389/999) kardeşini Ebû'l-Hâris'in gözetiminde bıraktı. Ebû'l-Hâris vefat edince (390/1000) yerine oğlu Ebû Nasr Muhammed geçti. Bu tarihten itibaren Cûzcân, Garcistan, Çağaniyân ve Huttel Gazneliler'in hâkimiyetine girdi. Halbuki Garcistan ve Gur hâkimleriyle Cûzcân steplerindeki bedevî Araplar, Ebû Nasr'ın dedesi Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ahmed'e yıllık muayyen bir haraç ödüyorlardı. Ebû Nasr Muhammed 401'de (1010) ölünceye kadar Gazneliler'e tâbi olarak hüküm sürdü. 398'de

(1008) Karahanlılar'a karşı Gazneli Mahmud'un yanında savaştı ve onun bazı Hint seferlerine katıldı. Ebû Nasr'dan sonra hânedanın başına geçen ve Ferîğünîler'in son hükümdarı olarak zikredilen Hasan'ın (muhtemelen Ebû Nasr'ın oğlu) fazla hüküm süremediği ve Gazneli Mahmud'un Ferîğünîler'e son vererek bölgede hâkimiyet kurduğu anlaşılmaktadır. Ferîğünîler'e ait topraklar, daha sonra Ebû Nasr'ın kızı ile evlenmiş olan Muhammed b. Mahmûd-ı Gaznevî'nin yönetimine bırakılmıştır.

Cüzcân'a tarihinin en parlak dönemini yaşatan Ferîğünîler âlim, şair, edip ve sanatkârları himaye etmişlerdir. Makâmât sahibi Bediüzzaman el-Hemedânî ile meşhur şair Ebû'l-Feth el-Büstî ve *Mefâtihü'l-ûlûm* müellifi Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, Ferîğünîler'in himayesinde mazhar olmuş âlim ve şairler arasında yer alır. Minorsky, *Cevâmi'u'l-ûlûm* sahibi İbn Ferîğün'un bu hânedanla bir ilgisinin olabileceğini söyler (*DİA*, VII, 441).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 40; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 446; VII, 96, 122-123, 176; İstahri, *Mesâlik* (de Goeje), s. 148; İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, s. 292; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 173, 178; a.e. (nşr. Barthold), Leningrad 1930, nâşirin önsözü, s. 4, 7; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 347; Nerşahi, *Târîh-i Buğârâ* (nşr. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 85; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, II, 270; Ahmed el-Menîni, *el-Fetihü'l-Vehbi 'alâ târîhi Ebî Naşri'l-Ülbt*, Kahire 1286, I, 166; Zambaur, *Manuel*, s. 205; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 179-180; D. M. Dunlop, "The Ğawâmi'ul-ûlûm of Ibn Farîğün", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1955, s. 348-353; a.mlf., "Fârîğhünids", *El²* (Fr.), II, 817-819; V. Minorsky, *Ibn Farîğhün and the Hudûd al-Âlam*, London 1962, s. 189-196; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*, Edinburgh 1963, bk. İndeks; a.mlf., "Âl-e Farîğün", *Elr.*, I, 756-758; *DMF*, I, 211; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, "Âl-i Ferîğün", *DMBİ*, II, 75-78; Cengiz Kallek, "Cevâmiu'l-ûlûm", *DİA*, VII, 441.

TAHSİN YAZICI

FERİK

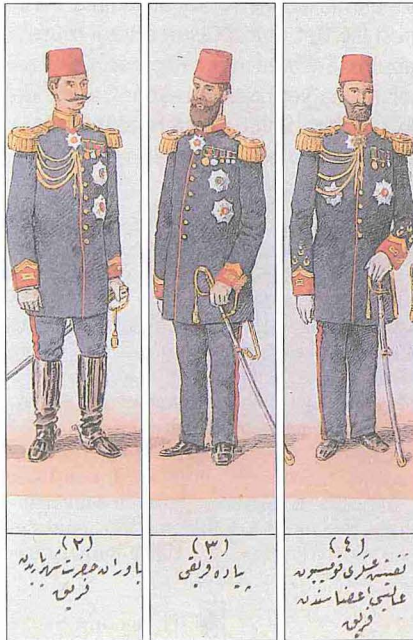
Osmanlı Devleti'nde
bir askerî rütbe.

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin gelişmesiyle 1831'de miralaylıkla birlikte feriklik rütbesi de ihdas edilmiş ve ilk defa Fi-

rârî Ahmed Fevzi Paşa Hassa, Vâsif Mehmed Paşa da Mansûre ferikliğine getirilmiştir. 1835 yılına kadar feriklerin teşrifattaki yeri hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi, 1836 başlarında bu rütbenin Anadolu kazaskerliği ve rütbe-i sâniyenin sınıf-ı evvel mütemâyi-zile aynı derecede olduğunu kaydeder (*Târîh*, V, 26).

Teşrifat esaslarının yeniden düzenlenmesi sırasında feriklik Rumeli kazaskerliği ve ülâ rütbesine eşit sayılmıştır. Böylece ferikliğin teşrifattaki yeri yükseltilmişse de 1839'da kazaskerlikle feriklik arasında ülâ evliliği rütbesinin teşkiliyle ferikler ülâ evellerinin altında kalmıştır. 1846'da bâlâ rütbesinin ihdasından sonra ise teşrifatta İstanbul pâyesi, ülâ evliliği ve Rumeli beylerbeyiliğiyle aynı seviyede bir rütbe haline gelmiştir (1847). Bununla beraber bir dört rütbe sahipleri zaman zaman birbirlerine karşı derece itibarıyla üstün bir duruma geçmiştir. Daha sonra müşirlikle feriklik arasında ve sivil hayatta bâlâ rütbesine karşılık olmak üzere birinci feriklik rütbesi ihdas edilerek Zilhicce 1321'de (Mart 1904) ilk defa Tüfekçibaşı Tâhir Paşa ile fahrî yaverlerden Sâdeddin, Şâkir ve Nâsır paşalar bu makama getirilmiştir.

II. Abdülhamid devri ferik kıyafetleri (M. Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyyesi*, IÜ Ktp., TY, nr. 4423)

Ferikler paşa unvanını taşırlar, isimleri geçince kendilerinden "saadetlü paşa hazretleri" diye bahsedilir, yazıda da bunlara "saadetlü efendim hazretleri" şeklinde hitap edilirdi. Birinci feriklere "atüfetlü paşa hazretleri", yazıda ise "atüfetlü efendim hazretleri" denilirdi. Merasimlerde ferikler saçak öperken kendilerine alkış tutulmazdı.

Cumhuriyet devrinde bu lakaplar kullanılmadığı gibi paşa unvanı da 26 Kasım 1934 tarih ve 5290 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Bugünkü askerî teşkilâtta feriklere kolordu komutanı mânasında korgeneral, birinci feriklere de ordu komutanı anlamında orgeneral denilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tertibat-ı Ümerâ-i Askerî, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 925; Lutfî, *Târîh*, İstanbul 1302, V, 26; *Deulet-i Aliyye-i Osmâniyye Sahnâmesi* (1273, 1275); Mehmed Süreyyâ, *Nuhbetü'l-ve-kâyi*, İstanbul 1922, I, 32, 56, 70, 309; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 215; Pakalın, I, 696 vd.; Orhan F. Köprülü, "Ferik", *İA*, IV, 570-571.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

FERİSİLİK

Milâttan önce
II. yüzyılda ortaya çıkan
bir yahudi mezhebi
(bk. YAHUDİLİK).

FERİŞTEOĞLU

(bk. FIRİŞTEOĞLU).

FERİT KAM

(bk. KAM, Ömer Ferit).

FERKADÂN

(فرقدان)

Divan edebiyatında daha çok
yüksek, parlak ve sabit
oluşlarıyla anılan iki yıldız.

İslâm astronomi metinlerinde "ed-düb-bül'-asgar" adıyla da geçen "benâtü na'si's-suğrâ" (küçük ayı, ura minor) takım yıldızı, büyük ayının tertibinde olduğu gibi "na's" adı verilen ve dört yıldızdan oluşan bir dörtgen ile "benât" denilen ve üç yıldızdan oluşan bir kuyruktan meydana gelir (bk. BENÂTÜ NA'Ş). Kuyruğun ucunda yer alan ve kible yönünü gösteren parlak yıldız Cüdey, dörtgendeki yıldızlardan ön planda görünen ve parlak